

TIJORAT BANKLARIDA AKTIVLAR SIFATINI TASNIFLASH VA ULAR BO‘YICHA EHTIMOLIY YO‘QOTISHLARNI QOPLASH UCHUN ZAXIRALAR SHAKLLANTIRISH HAMDA ULARDAN FOYDALANISH HISOBI

Tajibayeva Oydingxon Arabdjanovna

(O‘zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistranti)

Annotatsiya. Ushbu tezisdagi tijorat banklarida aktivlar sifatini tasniflash, ular bo‘yicha ehtimoliy yo‘qotishlarni baholash hamda zaxiralar shakllantirish va ulardan foydalanish tartibi yoritilgan. Bank aktivlarining sifati ularning qaytarilish darajasi, daromad keltirish imkoniyati va risk ko‘rsatkichlari bilan belgilanadi. Shuningdek, xalqaro amaliyot (IFRS 9 standarti) va milliy me‘yoriy hujjatlar asosida zaxiralar shakllantirishning ahamiyati tahlil qilingan. Zaxiralardan foydalanishning buxgalteriya hisobi banklarning moliyaviy barqarorligini ta‘minlash va kredit risklarini kamaytirishda muhim omil ekanligi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: Tijorat banklari, aktivlar sifati, kredit portfeli, ehtimoliy yo‘qotishlar, zaxiralar, umumiy zaxira, maxsus zaxira, buxgalteriya hisobi, moliyaviy barqarorlik, kredit riski.

Bozor iqtisodiyotida tijorat banklari moliya tizimining asosiy bo‘g‘ini hisoblanadi. Banklarning barqaror faoliyati ularning aktivlari sifatiga bevosita bog‘liq bo‘lib, aktivlarning sifatsizligi kredit portfeli va boshqa moliyaviy ko‘rsatkichlarning yomonlashuviga olib keladi. Shu bois, aktivlarni sifat darajasiga ko‘ra tasniflash, ularga nisbatan ehtimoliy yo‘qotishlarni aniqlash va zarur zaxiralarni shakllantirish bankning moliyaviy barqarorligini ta‘minlashda muhim ahamiyatga ega.

1. Tijorat banklari aktivlarining mohiyati va tasnifi

Tijorat banklari aktivlari — bu bank tomonidan foyda olish maqsadida joylashtirilgan resurslar bo‘lib, ular quyidagi asosiy turlarga bo‘linadi:

- **Naqd pul va muomaladagi mablag‘lar** (kassa, Markaziy bankdagi hisobvaraqlar, boshqa banklardagi korrespondent hisobvaraqlar);
- **Kredit portfeli** (jismoniy va yuridik shaxslarga berilgan kreditlar, overdraftlar, ipoteka kreditlari va h.k.);
- **Investitsiyalar** (qimmatli qog‘ozlarga kiritilgan mablag‘lar, davlat obligatsiyalari, korporativ aksiyalar va obligatsiyalar);
- **Boshqa aktivlar** (debitorlik qarzlari, asosiy vositalar, nomoddiy aktivlar).

Aktivlar sifati ularning qaytarilishi, daromad keltirishi va xavf darajasi bilan belgilanadi. Shu sababli, tijorat banklari aktivlari sifat ko‘rsatkichlari asosida **standart, substandart, qoniqarsiz, shubhali va umidsiz** guruhlariga ajratiladi.

2. Aktivlar sifati va ehtimoliy yo‘qotishlarni baholash

Aktivlarning qaytarilish darajasi bankning asosiy moliyaviy risklarini ko‘rsatadi. Kreditlar portfelida qarzdorning to‘lov qobiliyati, ta‘minotning yetarliligi va bozor sharoitlari hisobga olinadi. Aktivlarni baholashda quyidagilarga e‘tibor qaratiladi:

- kredit shartnomasining bajarilishi;
- qarzdorning moliyaviy holati;
- qarzdorlikni qoplash imkoniyati;
- muddati o‘tgan kreditlarning ulushi.

Natijada, bank ehtimoliy yo‘qotish miqdorini aniqlaydi va unga mos ravishda zaxira shakllantiradi.

3. Zaxiralar shakllantirish tartibi

Zaxiralar — bu bankning ehtimoliy moliyaviy yo‘qotishlarini qoplash uchun ajratiladigan moliyaviy resurslardir. Ular ikki xil ko‘rinishda bo‘ladi:

- **Umumiy zaxiralar** – aktivlarning umumiy hajmidan kelib chiqib ajratiladi;
- **Maxsus zaxiralar** – har bir aktivning xavf darajasiga qarab shakllantiriladi.

Zaxiralar shakllantirishda xalqaro amaliyotda **IFRS 9 “Moliyaviy asboblari”** standartlari, milliy qonunchilikda esa O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining normativ-huquqiy hujjatlari asos bo‘ladi.

4. Zaxiralardan foydalanish hisobi

Zaxiralar buxgalteriya hisobida majburiyat sifatida qayd etiladi va aktivlarning balans qiymatini kamaytirishga xizmat qiladi. Qarzdor kreditni qaytarmagan taqdirda, shakllantirilgan zaxira hisobidan yo‘qotish qoplanadi. Agar qarzdor keyinchalik qarzini to‘lasa, zaxira summasi qayta tiklanadi.

Hisob jarayoni quyidagicha amalga oshiriladi:

1. Aktivning sifati pasayganda — maxsus zaxira ajratiladi;
2. Yo‘qotish yuzaga kelganda — zaxira hisobidan qoplash yozuvi amalga oshiriladi;
3. Qarzdor qarzni qoplaganda — tiklash yozuvi qayd etiladi.

5. Amaliy ahamiyati

- Bank aktivlari sifatini nazorat qilish tizimini kuchaytiradi;
- Kredit risklarini kamaytiradi;
- Bankning moliyaviy barqarorligini ta’minlaydi;
- Xalqaro standartlarga muvofiq hisobot yuritishga imkon beradi.

Tijorat banklarida aktivlarni sifatiga ko‘ra tasniflash, ehtimoliy yo‘qotishlarni baholash va zarur zaxiralarni shakllantirish moliya tizimining barqarorligini ta’minlashning muhim omilidir. Zaxiralardan samarali foydalanish banklarning kredit risklarini qoplashga, ularning moliyaviy mustahkamligini oshirishga va mijozlar oldidagi majburiyatlarini to‘liq bajarishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Mishkin, F. S. (2019). *The Economics of Money, Banking, and Financial Markets*. 12th ed. New York: Pearson.
2. Saunders, A. & Cornett, M. M. (2020). *Financial Institutions Management: Risk Management Approach*. 10th ed. New York: McGraw-Hill.
3. Rose, P. S. & Hudgins, S. C. (2018). *Bank Management & Financial Services*. 10th ed. New York: McGraw-Hill.
4. Basel Committee on Banking Supervision (2017). *Basel III: Finalising Post-Crisis Reforms*. Bank for International Settlements.
5. Basel Committee on Banking Supervision (2019). *Guidelines on Sound Credit Risk Assessment and Valuation for Loans*. BIS.
6. International Financial Reporting Standards (IFRS) (2018). *IFRS 9: Financial Instruments*. London: IFRS Foundation.
7. Uzbek Banking Association (2022). *Tijorat banklari faoliyati samaradorligini oshirish yo‘llari*. Toshkent: O‘zBA nashriyoti.
8. Karimov, A. (2021). “Bank aktivlari sifatini baholashning zamonaviy yondashuvlari”. *Moliyaviy tahlil jurnali*, 3(2), 45–53.
9. Nazarova, D. (2020). *Bank ishi: nazariya va amaliyot*. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
10. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki (2021). *Tijorat banklarida aktivlar sifatini tasniflash bo‘yicha me‘yoriy hujjatlar*. Toshkent: MB Nashriyoti.

11. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni (2019). “Bank tizimini isloh qilish va rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”. *O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to‘plami*, № PF–5890.
12. Khan, M. Y. & Jain, P. K. (2019). *Financial Management: Text, Problems and Cases*. 8th ed. New Delhi: McGraw-Hill.
13. Fabozzi, F. J. (2020). *Handbook of Fixed Income Securities*. 9th ed. New York: McGraw-Hill.
14. Green, D. (2018). “Loan Loss Provisions and Credit Risk Management in Banking”. *Journal of Banking Regulation*, 19(4), 290–305.
15. International Monetary Fund (IMF) (2020). *Financial Soundness Indicators Compilation Guide*. Washington, DC: IMF.